

Jolanta Karbowniczek

Edukacja środowiskowa w programach nauczania zintegrowanego

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 1-2, 81-89

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dr hab. prof. AJD Jolanta Karbowniczek
Akademia im. J. Długosza w Częstochowie
Instytut Edukacji Przedszkolnej i Szkolnej

EDUKACJA ŚRODOWISKOWA W PROGRAMACH NAUCZANIA ZINTEGROWANEGO

Do dzieci

„Malując obrazki przyjrzyj się roślinom.
Wszystkie są dziś rzadkie.
Niektóre już giną.
Więc przyrzeknij sobie, powiedz innym Dzieciom,
– My ich nie zniszczymy
i w żadnym bukietcie
w zielniku, czy sklepie
widzieć ich nie chcemy.
Niech kwitną, niech żądają
naszą polską ziemię.”

E. Ostrowska

Edukację środowiskową rozumie się jako obszar lub dziedzinę edukacji dostarczającą informacji o przyrodzie, otaczającym świecie, sposobach ochrony środowiska, zagrożeniach itd. W klasach I–III jest ona zintegrowana z edukacją polonistyczną, matematyczną, plastyczną, muzyczną, techniczną, motoryczno-ruchową. Na plan pierwszy wysuwa dziecko – jego rozwój i wzrastanie poprzez kontakt z przyrodą.

Celem kształcenia edukacji środowiskowej jest systematyczne, coraz głębsze poznawanie i rozumienie przez uczniów przyrody w jej różnych aspektach i związkach przyczynowo-skutkowych. Poznawanie środowiska jest koniecznym elementem życia każdego człowieka.

W najnowszym Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2007 roku dla I etapu edukacyjnego przyjęto między innymi takie **cele edukacyjne jak:** poczucie przynależności do społeczności szkolnej, środowiska lokalnego, regionu i kraju, rozbudzanie potrzeby kontaktu z przyrodą; **takie zadania szkoły jak:** uświadomienie uczniom, że wspólnoty takie jak: rodzina, środowisko i ojczyzna stanowią wielką wartość w życiu każdego człowieka oraz uczenie właściwych zachowań dzieci w stosunku do zwierząt i otaczającej przyrody; **takie treści jak:** przyroda w otoczeniu dziecka, obserwowanie zjawisk procesów przyrodniczych, mówienie o nich, formy ochrony środowiska przyrodniczego w najbliższej okolicy, poznanie własnego ciała, dbałość o zdrowie, higiena własna i otoczenia, bezpieczeństwo, żywność i żywienie. Nauczyciel dobiera treści w taki sposób, aby zachować ciągłość nauczania i doskonalenia podstawowych umiejętności z zakresu edukacji środowiskowej.

Istotną rolę zwraca się w programach nauczania na pojęcia kluczowe takie jak: słońce – powietrze – woda – minerały – skała – roślina – zwierzę – ekosystem

– ekologia. Poznawanie przyrody nie może odbywać się poprzez kontakt z treściami odległymi dziecku, lecz z jego najbliższym otoczeniem. W edukacji tej bardzo istotny jest bezpośredni kontakt dziecka z poznawanym fragmentem rzeczywistości. Dziecko ma obserwować, doświadczać, eksperymentować, hodować, karmić, opiekować się, chronić, nazywać, porównywać itp., a w trakcie tych czynności nabywać wiedzę o przyrodzie.

Efektywność edukacji środowiskowej zależy według S. Palki od:

- umiejętności precyzowania przez nauczycieli celów nauczania,
- uwzględnienia w pracy dydaktycznej czynników wpływających na skuteczność uczenia,
- prowadzenia skutecznej działalności dydaktycznej skierowanej na realizację celów w zakresie: organizowania materiału nauczania oraz stosowania określonych sposobów nauczania,
- kontrolowania skutecznej realizacji celów nauczania.

Oprócz tradycyjnych dydaktycznych zasad nauczania w realizacji treści z edukacji środowiskowej można uwzględnić jeszcze takie zasady jak:

- a) **kompleksowość realizacji celów** – rada szkoły, rodzice, uczniowie wyznaczają wspólne cele i realizują je według określonego dla każdej szkoły systemu przyrodniczo-ekologiczno-wychowawczego. Kompleksowość dotyczy również włączania treści obszaru edukacyjnego do kształtowania systemu wartości ekologiczno-przyrodniczych,
- b) **komplementarność treści** – polegająca na spostrzeganiu problemów środowiskowych dogłębnie, wielostronnie z wielu punktów widzenia,
- c) **transfer wiadomości i umiejętności** – polegający na tym, że wiadomości i umiejętności nabyte w szkole, w ogrodzie szkolnym, na wycieczce powinny być umiejętnie przez rodziców kierowane na ich wykorzystanie w domu, w osiedlu, na działce,
- d) **integracja** – to zasada scalania konieczna do tworzenia całości, właściwego utrwalania, zebrania treści w odpowiednie logiczne struktury. Może się ona przejawiać w:
 - tworzeniu działów problemowych w określonym obszarze edukacyjnym,
 - prowadzeniu cyklu monotematycznych zajęć i wycieczek,
 - wprowadzeniu innych obszarów edukacyjnych oprócz środowiskowego,
 - tworzeniu projektów problemowych, realizowanych np. w zielonej szkole,
- e) **pedagogika umiarkowanego optymizmu** – nauczyciele skłonni są do emocjonalnego włączania dzieci w odbiór pewnych zjawisk pozytywnych bądź negatywnych, związanych z przyrodą i ekologią. Przeżycia są przejawem stosunku ucznia do określonych wartości i wspomnianych zjawisk. Pedagogika przeżywania nie może prowadzić do wzrostu pobudliwości systemu nerwowego uczniów, do wystąpienia procesów emocjonalnych powodujących stres

np., podawanie przykładów katastrof, liczb wskazujących na znaczne zanieczyszczenie środowiska, perspektyw kryzysu ekologicznego i różne zagrożenia. Należy podawać pozytywne przykłady zapobiegania tym wszystkim zjawiskom zagrożeń środowiska.

Jednym z warunków efektywności edukacji środowiskowej jest stosowanie odpowiednich metod nauczania – uczenia się. Rolę priorytetową przypisuje się tutaj metodom badawczym i obserwacyjnym czyli oglądowym, które rozwijają samodzielne myślenie, twórczą działalność, pomysłowość oraz ciekawość świata.

Przed i po wprowadzeniu reformy systemu edukacji pojawiło się kilka odrębnych programów nauczania poświęconych zagadnieniom przyrodniczym, środowiskowym, ekologicznym, zdrowotnym. Jednym z nich jest **„Integralny program nauczania z elementami edukacji ekologicznej w klasach I–III” autorstwa M. Sarnowskiej, wydany przez Wydawnictwo „Harmonia” w 1998 roku**. Stanowi on model, który w jak najbardziej merytorycznie poprawny sposób przedstawia zagadnienia ekologiczne, włączone elastycznie w integrację kształcenia wczesnoszkolnego. Autorka pokazała, że ekologia powinna stanowić podstawy rzetelnej wiedzy o stanie środowiska we współczesnym świecie. Ważność tej problematyki podkreśliła w klasach I–III, kiedy to właśnie kształtuje się osobowość dziecka, która dzięki pozytywnym wzorom i przykładom przyczyni się w przyszłości do rozumnego obcowania z przyrodą, rozwijania człowieczeństwa, godnego traktowania zwierząt, poszanowania roślin, krzewów, drzew oraz środowiska. Poniżej przedstawione treści zaczerpnięto z charakteryzowanego programu M. Sarnowskiej.

Struktura Programu Edukacji Ekologicznej

- I. Wstęp.
- II. Uwagi o realizacji programu.
- III. Cele kształcenia.
- IV. Treści kształcenia.
- V. Propozycje wyjść ekologicznych związanych z porą roku.

FORMY I METODY PRACY STOSOWANE W TRAKCIE REALIZACJI PROGRAMU

- doświadczenia i eksperymenty,
- obserwacje spontaniczne i kierowane,
- spacer, wycieczki, zajęcia terenowe,
- praca z podręcznikiem,
- praca w grupach,
- spotkania, prelekcje, pogadanki,
- wystawy,
- drama, gry dydaktyczne i dramatyczne (psychozabawy), inscenizacje,
- „burza mózgów”,

- metody audiowizualne,
- wywiady, ankiety, sondaże.

INDYWIDUALNE FORMY ORGANIZOWANIA PRACY UCZNIĄ

- praca z podręcznikiem, książką, czasopismem, planszami,
- przygotowania wywiadów, dyskusji,
- wykonywanie doświadczeń, ćwiczeń, rozwiązywanie problemów,
- gromadzenie informacji na określony temat z różnych źródeł.

OGÓLNE CELE EDUKACJI EKOLOGICZNEJ

- I. Poznanie podstawowych pojęć przyrodniczych i ekologicznych.
- II. Rozpoznawanie struktur i zależności występujących w środowisku przyrodniczym.
- III. Uwrażliwianie na piękno otaczającej przyrody.
- IV. Ukazywanie różnorodności zjawisk przyrodniczych.
- V. Uczenie się mądrego korzystania z zasobów natury.
- VI. Dostrzeganie nieprawidłowości i pomoc w odradzaniu się przyrody.
- VII. Umiejętność obserwacji środowiska naturalnego i samodzielnego wnioskowania.
- VIII. Rozbudzenie świadomości ekologicznej i podnoszenie jej.
- IX. Czynna ochrona przyrody.
- X. Umiejętność praktycznego wykorzystania zdobytej wiedzy.
- XI. Wyrabianie nawyku porządku, segregowania odpadów i oszczędnego korzystania z materiałów.

CELE POZNAWCZE EDUKACJI PRZYRODNICZEJ

1. Swobodne operowanie terminami i pojęciami ekologicznymi.
2. Znajomość reguł i mechanizmów funkcjonujących w przyrodzie.
3. Wiedza o różnorodności życia flory i fauny.
4. Ochrona potencjałów przyrody ożywionej i nieożywionej.
5. Poznanie piękna otoczenia dzięki utworom literackim.
6. Sposoby walki z hałasem.
7. Umiejętność stawiania pytań, formułowania problemów.
8. Samodzielne dobieranie źródeł informacji, metod i form pracy.

CELE KSZTAŁCĄCE – UMIEJĘTNOŚCI

1. Samodzielne korzystanie z informacji, umiejętność krytycznego ich zastosowania.
2. Rozumienie mechanizmów zjawisk przyrodniczych i zależności w nich występujących.
3. Łączenie treści wcześniej przyswojonych z nowymi.
4. Aktywność własna w różnych dziedzinach życia.
5. Samodzielne formułowanie wniosków wynikających z doświadczeń.
6. Obserwacje środowiska.

7. Diagnozowanie przyczyn problemów środowiska.
8. Skutki działalności człowieka – dobre i złe.
9. Umiejętność prowadzenia prac pielęgnacyjnych.
10. Dostrzeganie piękna otaczającej nas przyrody.

CELE WYCHOWAWCZE – POSTAWY EDUKACJI EKOLOGICZNEJ, ŚRODOWISKOWEJ

1. Samodzielność w myśleniu, działaniu, ocenie.
2. Aktywność w różnych dziedzinach życia.
3. Otwartość na problemy środowiska lokalnego i globalnego.
4. Odpowiedzialność.
5. Tolerancja wobec wszystkiego, co żyje.
6. Gotowość do współpracy, współdziałania.
7. Wrażliwość na krzywdę i niesprawiedliwość.
8. Poczucie własnej wartości i przydatności dla środowiska.

Treści programu dotyczą:

- środowiska życia dziecka (domu rodzinnego, szkoły, osiedla, miasta, regionu, kraju, świata),
- ochrony tych dóbr w zakresie przyrody żywej i nieożywionej.

Tygodniowym hasłem podporządkowane są treści z podręczników i materiałów pomocniczych.

EDUKACJA POLONISTYCZNA (TREŚCI EKOLOGICZNE, PRZYRODNICZE)

1. Wyszukiwanie treści przyrodniczych i ekologicznych, wprowadzanie pojęć ekologicznych.
2. Słuchanie, czytanie i omawianie tekstów literackich związanych z przyrodą.
3. Oglądanie filmów traktujących o ekologii oraz ekranizacji lektur – zwrócenie uwagi na właściwy stosunek do flory, fauny.
4. Wywiady, sondaże i rozmowy na temat ochrony przyrody, jej zagrożeń i piękna.
5. Redagowanie tekstów do kroniki klasowej o działaniach ekologicznych na terenie klasy, szkoły i osiedla.
6. Systematyczne wydawanie gazetki o treściach proekologicznych.
7. Opis przyrody żywej i nieożywionej.
8. Przygotowywanie broszurek składających się z tekstów swobodnych, pisanych i ilustrowanych przez dzieci.
9. W zakresie ćwiczeń słownikowych – bogacenie słownictwa ekologicznego, zwracanie uwagi na treści przyrodnicze.
10. Ćwiczenia gramatyczno-stylistyczne – nacisk na zadania o treściach ekologicznych.

11. Ćwiczenia kompozycyjne – również dotyczyć będą treści przyrodniczych i ekologicznych.
12. Ćwiczenia ortograficzne – za treść posłużą teksty związane z przyrodą.
13. Fleksja i składnia – dobieranie treści zgodnie z tematyką bloku.

EDUKACJA MATEMATYCZNA

1. Materiał przyrodniczy jako pomoc do układania zadań, ważenia, liczenia, operacji na zbiorach.
2. Odpady jako materiał pomocniczy do działań praktycznych w zakresie ważenia, porównywania i mierzenia objętości różnych substancji.
3. Badanie stosunków przestrzennych w terenie (nad, pod, obok itd.)
4. Wyszukiwanie w terenie materiałów o podanych cechach.
5. Umiejętność mierzenia odległości między obiektami, porównywanie wysokości, objętości, grubości itp.
6. Układanie krzyżówek i rebusów matematycznych, do rozwiązania których niezbędna jest wiedza matematyczna i ekologiczna.
7. Wykorzystywanie danych statystycznych do układania zadań (np. Uczeń mierzy w domu ilość wody zużywanej dziennie do gotowania w czajniku. Wyniki będą inne u różnych dzieci. Na podstawie tak uzyskanych danych można układać zadania).

EDUKACJA MUZYCZNA

(TREŚCI EKOLOGICZNE, PRZYRODNICZE)

1. W zakresie tworzenia muzyki wykorzystywanie zjawisk przyrodniczych, np. szumu drzew, wody, odgłosów burzy itd.
2. Nagrywanie odgłosów natury, zabawy w naśladowanie ruchu owadów, ptaków czy płazów.
3. Umiejętność słuchania muzyki poważnej.
4. Dobieranie muzyki do utworów literackich i plastycznych.
5. Doświadczenia związane z hałasem w klasie, w szkole i środowisku.
6. Śpiewanie piosenek o tematyce ekologicznej.
7. Wykorzystywanie materiałów przyrodniczych i odpadów do konstrukcji prostych instrumentów muzycznych.

EDUKACJA TECHNICZNA

1. Przygotowywanie dzieci do rozwiązywania problemu odpadów w przyszłości poprzez wyrobienie nawyków (np. segregowania śmieci, powtórnego ich wykorzystania, oszczędnego gospodarowania materiałami).
2. Potraktowanie człowieka jako jednego z ważnych elementów środowiska i zapewnienie mu wiedzy na temat zdrowia w zakresie:
 - jak jemy (wizyta w stołówce),
 - co jemy,

- jak jedzą inni,
 - godziny posiłków, ich ilość,
 - zdrowe produkty,
 - rola wypoczynku,
 - sport (wizyta w siłowni),
 - zdrowy styl życia (spotkanie z lekarzem, pielęgniarką).
3. Odpady jako tworzywo do zajęć technicznych.
 4. Chemia w kuchni a umiejętność przygotowywania zdrowych potraw z mleka, warzyw, owoców.
 5. Energooszczędne urządzenia techniczne w szkole i w domu.
 6. Klasowy ekobiznes (sprzedaż prac wykonanych przez dzieci).

EDUKACJA PLASTYCZNA

1. Uwrażliwienie na piękno otaczającej przyrody; przedstawianie go przy pomocy różnych technik malarskich.
2. Materiały przyrodnicze jako artystyczne środki wyrazu.
3. Wykorzystywanie odpadów do komponowania prac.
4. Śledzenie życia w kropli wody, w śladzie, w ramce – przedstawianie go przy pomocy naturalnych barw.
5. Wykonywanie plakatów, ulotek o treściach ekologicznych, ilustrowanie gazetek, kroniki.
6. Organizowanie wystawek prac plastycznych na temat ochrony przyrody, zagrożeń oraz jej piękna.
7. Uczestnictwo w konkursach ekologicznych.

EDUKACJA PRZYRODNICZO-EKOLOGICZNA

(Działy programowe)

Klasa I

- W klasie i w szkole.
- Droga do szkoły.
- Życie i praca w domu.
- W ogrodzie szkolnym, w parku, wokół domu.
- Nasza miejscowość.

Klasa II

- Pory dnia i roku, obserwacja przyrody.
- W gospodarstwie ogrodniczym.
- W sadzie.
- Na łące.
- W gospodarstwie hodowlanym.
- Najbliższa okolica – elementy krajoznawcze.

Klasa III

- Na polach uprawnych.
- W lesie.
- Woda. Życie w wodzie.
- Sposoby podróżowania.
- Nasza Ojczyzna – Polska.

EDUKACJA MOTORYCZNO-RUCHOWA

1. Ruch na powietrzu z wykorzystaniem naturalnych przeszkód terenowych.
2. Hartowanie (np. chodzenie boso po sali gimnastycznej).
3. Materiały przyrodnicze i odpady jak przybory ćwiczeń.
4. Turystyka odbywająca się w bezpośrednim kontakcie z przyrodą.
5. Propagowanie gier i zabaw podwórkowych.

PROPOZYCJE TREŚCI UJĘTYCH INTEGRALNIE W KLASACH I–III WEDŁUG MIESIĘCY

WRZESIEŃ – Witaj szkoło (tematy bloków)

1. Poznajemy szkołę, jej urządzenia i pracowników.
2. Krajobraz naszej okolicy i jego elementy.
3. Droga do szkoły – przestrzeganie przepisów drogowych.
4. Opieka nad roślinami i zwierzętami wokół nas.

PAŹDZIERNIK – Złota polska jesień

1. Co się dzieje jesienią na łące, w sadzie w lesie?
2. Dłaczego ziemię nazywamy matką?
3. Jak walczyć z hałasem?

LISTOPAD – Czas jesiennej szarugi

1. Rola przemysłu w naszym życiu.
2. W jaki sposób spędziłbym tydzień na wsi w listopadzie?
3. Stosunek bohaterów lektur do środowiska.
4. Jakie rośliny pomagają naszemu zdrowiu? Ziołolecznictwo.

GRUDZIEŃ – Woda źródłem życia

1. Kraina wody z kranem.
2. Tradycje bożonarodzeniowe – ochrona lasów.
3. Jak będę kształtował swoje ekologiczne zachowania w okresie ferii?

STYCZEŃ – Umiem zdrowo żyć

1. Drzewo genealogiczne mojej rodziny – kim jestem?
2. Co to znaczy zdrowo żyć?
3. Piękno zimowej przyrody.
4. Człowiek żyjący w skażonym środowisku też wymaga ochrony.

LUTY – Pomagajmy przyjaciołom przetrwać zimę

1. Bądź dobry dla zwierząt i ptaków.
2. Życie bez dobrodziejstw cywilizacji – jak było kiedyś?

MARZEC – Wiosenne porządki – problem śmieci

1. Czy istnieje śmieciowy problem?
2. Porządki w wiosennej przyrodzie.
3. Ekologia na polach.
4. Zachwył nad urodą i różnorodnością świata.

KWIECIEŃ – Eko-alarm

1. W jaki sposób zachować zagrożone bogactwo flory i fauny?
2. Mikroklimat domu, klasy, szkoły – zazielenienie terenu.
3. Eko-tydzień: twórczość swobodna na temat konieczności ochrony przyrody.
4. Ratujmy siebie samych.

MAJ – Ekologia w literaturze

1. Książka przyrodnicza źródłem wiedzy i przeżyć.
2. Kochana mama – ekologiczne prezenty.
3. Jak walczyć o czyste niebo?
4. Zachowajmy piękno lasów.

CZERWIEC – Piękna nasza Polska cała

1. Poznajmy nasz kraj.
2. Jak bezpiecznie i ekologicznie spędzę wakacje?

Tematy bloków programowych są redagowane w formie zadań do wykonania. **Hasłom tygodniowym odpowiadać będzie jedno miesięczne, a ich treści dostosowane będą do wieku uczniów. W roku szkolnym zagospodarowano 35 tygodni. Program jest otwarty.**

Obejmuje linie tematyczne:

1. **Rozwijanie więzi z domem, rodziną, środowiskiem społeczno-przyrodniczym oraz pejzażem ojczystym poprzez ich poznanie.**
2. **Poznanie własnego ciała i ochronę zdrowia.**
3. **Ochrona żywych i martwych elementów środowiska.**
4. **Działania ekologiczne.**

Przedstawiony program stanowi pomoc szczególnie przydatną dla nauczycieli – praktyków, którzy wszelkie treści z zakresu edukacji środowiskowej starają się przekazywać uczniom w jak najbardziej pogładowy sposób za pomocą obserwacji okazów naturalnych w naturalnym środowisku. Jest to zgodne z zasadą pogładowości, na którą zwracał uwagę J. A. Komeński już w XVII wieku.

Jolanta Karbowniczek